

Některé otázky hmotné zainteresovanosti družstevníků z hlediska profesionografického

HANUŠ SCHIMMERLING

Institut sociologie venkova
a historie zemědělství při VÚZE, Praha

Úvod

Mnoho vážných objektivních příčin mluví pro to, aby otázkám sociologie a psychologie byla v naší zemědělské praxi věnována trvalá péče. Význam těchto vědních oborů, který roste s rozvojem výroby, je obrovský jak pro ekonomickou teorii, tak pro každodenní hospodářskou praxi. Souvazečnost odvětvové ekonomiky, sociologie a psychologie a význam všech těchto společenských věd pro řešení výrobních otázek jsou dnes již všeobecně chápány, ale nedostatek praktických zkušeností ve spolupráci ekonomů a sociologů (zřejmý důsledek značného opoždění v naší sociologické práci) je snad nejvíce pocítován na úseku zemědělství.

S ohledem na prognostické úkoly zemědělské ekonomiky je požadavek úzké kooperace mezi zemědělskou ekonomikou, sociologií vesnice a psychologií zemědělské práce zvláště naléhavý. Chceme-li získat informace a přehled o tom, jak a do jaké míry se prosazují určité společenské procesy a vývojové tendence v socialistických výrobních vztazích, je za všech okolností třeba přihlédnout k reálnému stavu a k chování lidí. Předpoklady pro praktické působení sociologie v oblasti zemědělské ekonomiky jsou dány objektivním vystihnutím reálné skutečnosti bez jakékoliv předpojatosti a dogmatických schémat.

Vzhledem k tomu, jak významná při zdokonalování řízení zemědělské výroby je otázka odměňování, je rovněž třeba osvětlit postoje družstevníků k tomuto komplexu otázek. Důchod každého jednotlivce je zde závislý na kolektivním hospodaření (důchodu) a členové JZD musí mít možnost se co nejvíce zúčastnit — ať přímo nebo prostřednictvím svého voleného orgánu — všech významných rozhodování v oblasti výroby a rozdělování.

Proto se narušuje společenské zaměření

zájmů družstevníků (a narůstají úzké individualistické, bezprostřední zájmy) tam, kde se iniciativa pracovníků cestou administrativního plánování omezuje a spoutává. Ze současnosti a vzájemného doplňování ekonomických a sociologických poznatků vyplývá komplex informací, umožňující závěry, k nimž jednotlivé vědní obory samy nikdy nemohou dospět.

Ekonomicko-sociologický průzkum hmotné zainteresovanosti, který provedli pracovníci Výzkumného ústavu zemědělské ekonomiky v Brně u 1104 družstevníků ve 43 JZD, ukázal, že názory dotazovaných na nejvýhodnější formy odměňování nejsou jednou provždy dány. Jsou výsledkem řady určujících vlivů, mj. sociálního původu, vztahů k zemědělskému družstvu, pracovního zařazení a zaměření, celkového společensko-ekonomického postavení dotazovaného, jež je rozhodující mírou ovlivněno formou a výší poskytované odměny za práci.

Soubor družstev, ve kterých byl proveden reprezentativní výzkum mínění pracovníků JZD o nejvhodnějších způsobech odměňování, měl podle technických možností pracoviště VÚZE v Brně doplnit dosavadní ekonomické závěry a poskytnout informace, týkající se určitých skupin pracovníků, a umožnit posouzení z kvantitativních aspektů.

Celkový soubor JZD představuje asi 2 % počtu družstev v moravských krajích. Výběr družstev byl proveden volbou proporcionální na základě třídění JZD do 3 základních skupin podle intenzity výroby (ukazatel ekonomické úrovně JZD). Každá z těchto skupin JZD je rozdělena podle způsobu odměňování (pracovní jednotka nebo peněžní odměna). Vzhledem k perspektivnímu zaměření průzkumu bylo dbáno na to, aby podíl družstev s peněžní odměnou byl vyšší než odpovídá skutečnosti. Rovněž tak skladba reprezentativního vzorku družstevníků byla účelo-

vě upravena, zejména pokud jde o věkově skupiny (vyšší počet dotazovaných v mladších kategoriích a podstatně nižší v kategoriích méně produktivních) a zastoupení profesí (vyšší zastoupení mechanizátorů, kvalifikovaných pracovníků a specialistů než nekvalifikovaných manuálních).

Tato úprava vzorku umožňuje snadnější a průkaznější orientaci u jednotlivých skupin družstevníků, znemožňuje však procentuální srovnání jednotlivých skupin uvnitř celého vzorku.

Vzhledem k tomu, že pracovníci VÚZE, pověřeni průzkumem, byli zběhlí v jednání s družstevníky, mohlo být upuštěno od původně navrženého typu formuláře pro interview; byl sestaven heslový klíč, podle kterého tazatel přímo označil odpovědi určitými symboly. To značně usnadnilo sčítávání výsledků, neboť symboly sloužily bezprostředně k vyhotovení děrných štítků. Vzhledem k povaze průzkumu mohla být volena forma uzavřených otázek, k jejichž odpovědím byl vždy veden menší dialog mezi tazatelem a dotazovaným.

Základní ekonomické údaje o družstvu a družstevnících byly získány přímo z evidence JZD.

Metodika průzkumu obsahovala konkrétní schémata kvantitativního zpracování, zejména návrhy tabulek, které byly po získání materiálu výzkumu opraveny a doplněny. Tabulky s číselnými statistickými údaji byly sestavovány tak, aby poskytlý co nejširší informace o mínění jednotlivých skupin družstevníků a aby bylo možno tyto názory v nejvýznamnějších směrech rozkládat.

Projekt rozboru počítal s použitím rozkladů vyššího řádu, to znamená, že informace byly tříděny více než dvěma způsoby. Tak např. byli vyděleni ti, kdo odpověděli jistým způsobem na jednu otázku, podle názoru na druhou otázku, a nakonec oddělení podle některého základního faktoru. Rovněž byly srovnány odpovědi podle několika otázek. V některých směrech se však ukázalo, že množství případů na podrobnější třídění již nedostačovalo.

Průzkum potvrdil, že snahy o postupnou stabilizaci odměn družstevníků v penězích jsou v souladu se zájmy a snahami družstevníků, kteří v podstatě souhlasí se soustavou peněžního odměňování. Projevily se ovšem značné rozdíly v postojích

a názorech jednotlivých sociálních skupin, zejména pokud jde o otázku naturalii.

Na názory družstevníků má podstatný vliv stupeň intenzity výroby JZD (ukazatel v podstatě totožný s úrovní hospodaření); projevují se také tradici podmíněné postoje, názory ovlivněné dosavadními způsoby rozdělování státních prostředků na subvenci ekonomicky slabých družstev atd. Byl prokázán vliv vzdálenosti obce od průmyslových center, vliv zaměstnanosti rodinných příslušníků mimo JZD, výše základní odměny v JZD, příjmu rodiny atd. Informace získané o hlavních individuálních a objektivních příčinách zájmu družstevníků o jednotlivé formy základní odměny a prémie potvrdily základní hypotézu průzkumu, že:

1. při současné široké diferenciaci intenzity výroby JZD je nutno zavádět jednotnou soustavu odměňování s přihlédnutím k individuálním podmínkám družstva,
2. jednotlivé sociální skupiny družstevníků mají odlišné názory na nejvhodnější formu odměňování.

Výsledky průzkumu umožňují závěry týkající se dalšího postupu při zavádění peněžní odměny v JZD, vypracování typových premiových řádů pro družstva na rozdílných stupních ekonomického vývoje, stanovení vhodných, družstevníkům srozumitelných ukazatelů odměňování i další správné diferencovaný přístup k řešení otázek odměňování pracovníků JZD, zvláště pak mladých.

V tomto článku chce autor sdělit některé výsledky výzkumu mínění a postojů družstevníků ve *spektu profesionografickém*. I když pozorování a závěry nejsou vždy zcela nové nebo méně známé, dokonce i když jsou někdy běžné, považoval autor za sociologicky účelné prověřit rozsah některých faktorů i tam, kde nejde o skutečný objev. Je to významné hlavně z hlediska ekonomického, z něhož byl celý průzkum proveden, neboť prognostické úkoly zemědělské ekonomiky činí požadavek úzké kooperace mezi zemědělskou ekonomikou a sociologií vesnice stále naléhavějším.

Jedna z hypotéz průzkumu předpokládala odlišný názor o nejvhodnějších formách odměňování u jednotlivých sociál-

ních skupin družstevníků, tříděných podle těchto hledisek:

1. původní povolání,
2. nynější profese dotazovaného.

Sdělení o rozboru údajů vztahujících se k uvedeným hlediskům tvoří obsah tohoto článku.

Hledisko 1: Původní povolání

Na základě reprezentativního výzkumu měly být získány informace o tom, proč

zavádění objektivně pokrokových forem odměňování (zejména soustava peněžní odměny) a důsledné přemiování podle výsledků práce nejsou všemi pracovníky JZD stejně kladně přijímány.

Podle tabulky 1 lze usoudit na podstatné souvislosti názorů na odměňování s původním povoláním a věkem družstevníků. Je zřejmé, že nejvíce tíhnou k odměňování pracovní jednotkou¹ bývalí rolníci (pro PJ se jich vyslovilo 46,3 %) a ženy v domácnosti (většinou rovněž ženy zeměděl-

Tabulka 1.

Procento družstevníků, kteří se vyjádřili pro jednotlivé formy odměňování (jednotlivé skupiny podle původního povolání a věku celkem 100 %)

Skupiny podle		Základní odměny				Prémie					
původního povolání	věku do roku	PJ*)	PO**)	nemá názor	celkem	pří- běžné	vý- sledné	obojí	žádné	nemá názor	celkem
rolník	29	32,8	69,3	6,9	100	24,1	6,9	51,7	17,3	—	100
	49	42,8	54,0	3,2	100	17,9	12,3	56,8	11,6	1,4	100
	nad 49	54,6	40,9	4,5	100	17,7	12,3	52,3	15,9	1,8	100
	celkem	46,3	49,6	4,1	100	18,5	11,7	54,5	13,9	1,4	100
dělník země- dělský	29	36,4	54,5	9,1	100	36,4	9,1	54,5	—	—	100
	49	32,4	60,5	5,3	100	23,7	21,9	47,4	7,9	—	100
	nad 49	37,8	56,8	5,4	100	18,9	21,6	51,4	5,4	2,7	100
	celkem	36,1	58,1	5,8	100	23,2	19,8	50,0	5,8	1,2	100
dělník ne- zemědělský	29	27,3	72,7	—	100	18,2	18,2	63,6	—	—	100
	49	32,3	67,7	—	100	12,9	25,9	54,8	3,2	3,2	100
	nad 49	58,3	41,7	—	100	25,0	8,3	41,7	20,8	4,2	100
	celkem	40,9	59,1	—	100	18,2	18,2	51,5	9,1	3,0	100
dělník ne- zemědělský kovozeměd.	29	—	100,0	—	100	37,5	12,5	50,0	—	—	100
	49	33,3	65,1	1,6	100	15,9	9,5	63,5	11,1	—	100
	nad 49	34,9	55,6	9,5	100	20,6	6,3	69,9	—	3,2	100
	celkem	32,1	62,7	5,2	100	19,4	8,2	65,7	5,2	1,5	100
jiné původní povolání	29	12,5	87,5	—	100	50,0	—	37,5	12,5	—	100
	49	30,9	64,3	4,8	100	11,9	11,9	66,7	7,1	2,4	100
	nad 49	33,3	56,7	10,0	100	30,0	16,7	43,3	6,7	3,3	100
	celkem	30,0	63,8	6,2	100	22,2	12,5	55,0	7,5	2,5	100
v domá- cnosti	29	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	49	37,5	53,1	9,4	100	25,0	9,4	56,2	9,4	—	100
	nad 49	47,8	34,8	17,4	100	34,8	17,4	26,1	8,7	13,0	100
	celkem	41,8	45,5	12,7	100	29,1	12,7	43,6	9,1	5,5	100
bez původ- ního povolání	29	18,4	79,0	2,6	100	21,9	6,2	64,0	6,1	1,8	100
	49	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	nad 49	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	celkem	18,4	79,0	2,6	100	21,9	6,2	64,0	6,1	1,8	100
celkem	29	22,9	73,3	3,8	100	24,8	7,1	58,6	8,6	0,9	100
	49	38,6	58,0	3,4	100	17,7	13,3	57,7	10,1	1,2	100
	nad 49	48,1	45,6	6,3	100	20,7	12,6	52,1	11,6	3,0	100
	celkem	39,0	56,5	4,5	100	20,1	11,9	55,9	10,3	1,8	100

*) PJ = pracovní jednotka, **) PO = peněžní odměna.

¹ Pracovní jednotka — měřítko pracovního výkonu, které je základem pro stanovení pracovní odměny (míra spotřeby) členů zemědělských druž-

stev. Její peněžní část se zálohují během roku, vyúčtování se děje podle výsledků hospodaření. Naturální část tvoří součást odměny.

ců, 41,8 % z dotazovaných je pro PJ). Pro peněžní odměnu² se vyslovují ve větší míře ti družstevníci, kteří jsou původním povoláním dělníci (z dotazovaných zemědělských dělníků 58,1 %, z nezemědělských dělníků 59,1 %, z kovozemědělců 62,7 %). Zřejmě však ani bývalí příslušníci ostatních nezemědělských povolání nejsou s pracovní jednotkou spjatí v takové míře, jako bývalí rolníci a příslušníci jejich ro-

din. Na tomto postoji se podílí řada hmotných činitelů, z nichž třeba uvést v první řadě otázku naturálií a doplňkového hospodářství. (Tabulka 2.)

Názory na způsob zásobování naturáliemi korespondují v podstatě s názory na formy základní odměny³ a ukazuje se, že pro bezplatný výdej naturálií (který bývá jinak spojen s odměňováním pracovní jednotkou) jsou i mnozí, kdož se jinak

Tabulka 2.

Procento družstevníků, kteří se vyjádřili pro různé způsoby výdeje naturálií a obdělání záhumenkového hospodářství (jednotlivé skupiny podle původního povolání a věku celkem 100 %).

Skupiny podle		Naturálie							Záhumenky				
původního povolání	věku do roku	výdej	odporoděj imalobch. ceny	odporoděj výkupní ceny	nemá zájem	nemá názor	odporoděj výrobní náklady	celkem	individu.	společné	bez záhumenku	nemá názor	celkem
rolník	29	41,4	1,7	51,7	—	—	5,2	100	41,4	55,2	3,4	—	100
	49	49,1	3,5	41,4	0,4	—	5,6	100	45,3	51,9	2,1	0,7	100
	nad 49	58,2	2,7	33,6	—	2,3	3,2	100	53,2	45,4	1,4	—	100
	celkem	51,9	3,0	39,4	0,2	0,9	4,6	100	48,0	49,7	2,0	0,3	100
dělník zemědělský	29	54,5	—	45,5	—	—	—	100	27,3	72,7	—	—	100
	49	63,2	5,3	28,9	—	2,6	—	100	47,4	44,7	5,3	2,6	100
	nad 49	56,8	—	40,5	—	2,7	—	100	29,7	64,9	2,7	2,7	100
	celkem	59,3	2,3	36,1	—	2,3	—	100	37,2	57,0	3,5	2,3	100
dělník nezemědělský	29	27,3	—	63,6	9,1	—	—	100	27,3	63,6	9,1	—	100
	49	35,5	6,5	51,5	—	6,5	—	100	35,5	61,3	3,2	—	100
	nad 49	66,7	8,3	25,0	—	—	—	100	41,7	54,1	4,2	—	100
	celkem	45,5	6,1	43,9	1,5	3,0	—	100	36,4	59,1	4,5	—	100
dělník nezemědělský - kovozemědělec	29	—	—	100,0	—	—	—	100	50,0	50,0	—	—	100
	49	46,0	6,3	42,9	—	—	4,8	100	57,1	39,7	1,6	1,6	100
	nad 49	41,3	1,6	52,3	1,6	—	3,2	100	39,7	54,0	6,3	—	100
	celkem	41,1	3,7	50,8	0,7	—	3,7	100	48,5	47,1	3,7	0,7	100
jiné původní povolání	29	37,5	—	50,0	12,5	—	—	100	37,5	37,5	25,0	—	100
	49	35,7	7,1	54,8	2,4	—	—	100	45,2	50,0	4,8	—	100
	nad 49	53,3	—	46,7	—	—	—	100	43,3	46,7	3,3	6,7	100
	celkem	42,5	3,8	51,2	2,5	—	—	100	43,8	47,5	6,2	2,5	100
v domácnosti	29	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	49	50,6	6,3	37,5	—	3,1	3,1	100	59,3	34,4	6,3	—	100
	nad 49	69,6	—	26,1	—	4,3	—	100	34,8	47,8	8,7	8,7	100
	celkem	58,2	3,6	32,7	—	3,6	1,8	100	49,1	40,0	7,3	3,6	100
bez původního povolání	29	27,1	1,8	60,4	6,2	2,6	1,8	100	29,8	58,8	8,8	2,6	100
	49	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	nad 49	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	celkem	27,1	1,8	60,4	6,2	2,6	1,8	100	29,8	58,8	8,8	2,6	100
celkem	29	31,9	1,4	58,6	4,3	1,4	2,4	100	33,8	57,6	8,1	0,5	100
	49	47,5	4,8	42,1	0,6	0,8	4,2	100	47,1	49,1	3,0	0,8	100
	nad 49	56,1	2,3	37,3	0,2	1,8	2,3	100	46,3	49,4	3,0	1,3	100
	celkem	44,6	3,3	43,5	1,2	1,3	3,1	100	44,3	50,8	4,0	0,9	100

² Peněžní odměna — forma odměňování v JZD, jejímž základním rysem je zaručena peněžní sazba za jednotku práce nebo jednotku výrobku, která se vyplácí měsíčně v plné výši. Prémie se vyplácí jako pohyblivá složka odměny. Naturálie jsou družstevníkům odprodávány.

³ Základní odměna — část celkové odměny družstevníka, představující odměnu za vykonávanou práci na rozdíl od ostatní části odměny (odměna doplňková — prémie).

přimlouvají za stabilní peněžní odměnu. Odprodej naturálií bývá v mnohých případech příčinou předsudku proti soustavě peněžního odměňování. Naturální vztahy, které v ekonomice JZD dožívají, nacházejí zde svůj částečný výraz. „Bezplatný“ výdej naturálií je přitom při peněžním odměňování plně nahrazen tím, že základní odměna pracovníka o hodnotu nárokováných naturálií vzrůstá. Tento fakt však málo váží oproti tradici, zatížené cítění té části družstevníků, která trvá na svých zjednodušených představách o skladbě osobních důchodů. Vedle rozumové reakce na dosavadní — často nesprávné administrativní — zásahy na úseku osobní spotřeby, které postihovaly především oblast naturálií a doplňkového hospodářství, je tedy třeba hledat důvody postojů družstevníků v mimoracionální oblasti a spatřovat v nich odraz současného stupně rozvoje výrobních sil na vesnici.

Není rozhodně bez významu sledovat postoj skupin družstevníků tříděných podle původního povolání, k celému komplexu „Forma základní odměny — forma prémie — naturálie — záhmenek“ a spojovat tento pohled s pozorováním reakcí základních věkových skupin⁴ uvnitř skupin hlavních.

Průzkum ukázal přímou závislost zájmu o zachování systému pracovní jednotky (tedy zachování všech dosavadních naturálních vztahů, ale hlavně formy odměňování „záloha—doplatek“) na věku dotazovaného výrazně u bezmála všech skupin původních povolání, nejvýrazněji ovšem u bývalých rolníků:

Věk do roků	Vyslovili se pro základní odměnu		Nevyšlo- vili se	Celkem
	v pracovních jednotkách	v peněžité odměně		
29	32,8 %	60,3 %	6,9 %	100 %
49	42,7 %	54,0 %	3,3 %	100 %
nad 49	54,6 %	40,9 %	4,5 %	100 %

Rovněž přímá je závislost zájmu o výdej naturálií na věku dotazovaných (u žen je tato tendence zřetelnější než u mužů); přirozeně opačně je tomu se závislostí

zájmu o odkup naturálií. Zde se odráží nejen výrazný zájem mladých (svobodných) pracovníků o co nejvyšší peněžní podíl na odměně (a jeho pravidelnou výplatu), ale rovněž okolnost, že tito pracovníci si ještě nezaložili domácnost a nepotřebují tudíž bezprostředně naturálie. Je přirozené, že výdej naturálií žádají více ženatí (vdané) než svobodní, a že více než polovina těchto svobodných (60,5 % mužů a 60,3 % žen) by raději kupovala naturálie podle potřeby. Tyto tendence jsou u skupin družstevníků podle původního povolání značně odlišné.

Nejvíce nás ovšem zajímá nejpočetnější skupina bývalých rolníků, kde se uvedené postoje jasně odrážejí také v projevených názorech o způsobu uspořádání (obdělávání) záhmenku. Pro společné obdělání se vyslovili hlavně bývalí dělníci a mladí bez původního povolání, tedy družstevníci s poměrně malou citovou vazbou k půdě. Ovšem ani podíl bývalých rolníků, kteří sdílají tento názor, není nepodstatný a ukazuje na velké změny ve společenském vědomí této skupiny. I zde postupně doznívají společné poznávací znaky, které vytvářely vesnické společenství⁵ a tím také určovaly postoje lidí pracujících v zemědělství: individuální půdní vlastnictví a individuální obdělávání půdy. Zřejmě však působí výrazně ve starších věkových skupinách, a to přes změněnou strukturu společenských vztahů uvnitř zemědělského družstva.

Hledisko 2: Profese dotazovaného

Vstupem do jednotného zemědělského družstva se v důsledku specializace a vzrůstu kvalifikací požadovaných při vykonávání funkcí, které dříve nebyly rozděleny na jednotlivé prvky a které mohli plnit všichni pracující členové vesnického společenství, stávají tyto funkce základnou pro vznik nových profesí. V souvislosti se zkoumáním postojů jednotlivých skupin družstevníků podle jejich zaměstnání zastávaného v současné době si všimneme pouze horizontální struktury družstevního kolektivu, tedy nikoliv vztahů souvisících s nadřízeností a podřízeností (i když

⁴ Jde zde v podstatě o třídění do 3 kategorií: mladá — střední — starší.

⁵ Je zřejmé, že by bylo třeba provést další sociální třídění skupiny bývalých rolníků (přínej-

menším podle velikosti výměry půdy vnesené do družstva); rámcem průzkumu nedovolil však podobné detailování.

podobná hlediska by byla bezesporu významná pro posouzení váhy ideových, morálních a hmotných stimulů ve spojení s otázkou sociálního prestiže, která je na vesnici tak citově podbarvená).

Tabulka 3 podává přehled názorů družstevníků na nejvhodnější formu odměňování v družstvech, přičemž se zkoumají odpovědi odděleně podle formy odměny, která je v JZD zavedena.

jádrili v JZD s pracovní jednotkou pro pokrokovější formu odměňování, pro peněžní odměnu za práci. Nelze ovšem opomenout důležitou okolnost, totiž že tito pracovníci patří k profesím s celoroční zaměstnaností, takže mají již proto blízko k způsobům odměňování obdobným dělnické mzdě. Okolnost, že pracovníci v živočišné i rostlinné výrobě (tedy v odvětví s celoročním, resp. sezónním provozem)

Tabulka 3.

Přehled názorů družstevníků na nejvhodnější formu základní odměny

Profese dotazovaného	V JZD s odměňováním							
	PJ				PO			
	PJ	PO	nemá názor	celkem	PJ	PO	nemá názor	celkem
traktorista	44,0	50,0	6,0	100	19,8	75,8	4,4	100
kočí	54,7	40,6	4,7	100	35,7	60,7	3,6	100
pracovník RV	49,5	45,4	5,1	100	22,8	73,4	3,8	100
pracovník ŽV	50,2	45,1	4,7	100	16,7	80,0	3,3	100
vedoucí pracovníci	45,8	52,5	1,7	100	14,8	81,5	3,7	100
specialisté	48,5	45,5	6,0	100	28,6	71,4	—	100
ostatní specialisté	12,5	75,0	12,5	100	5,9	94,1	—	100
Celkem	47,8	47,1	5,1	100	20,4	76,2	3,4	100

Názory příslušníků jednotlivých profesí navazují do značné míry na předcházející údaje. Skupina pracovníků u potahů (kočí) se projevuje — vzhledem k tomu, že jde převážně o bývalé rolníky — jako relativně konzervativní skupina nejpřesvědčenějších zastánců peněžní odměny způsobu odměňování.

Není zřejmě také náhodou, že specialisté, vedoucí pracovníci a traktoristé — tedy kvalifikovaní družstevníci — se vy-

se vyjádřili k otázkám základní odměny v podstatě stejně, však ukazuje, že větší rozhled kvalifikovaných pracovníků zde přece jen hrál rozhodující roli ve vyjádření postojů ke komplexu otázek, které členové z vlastní zkušenosti dosud nepoznali. Tabulka 3 ukazuje, do jaké míry se tyto postoje změní, dojde-li k poznání nové skutečnosti, a jak se postupně projevuje tendence k vyrovnání profesionálně podmíněných rozdílů v názorech.

Tabulka 4.

Přehled názorů družstevníků v JZD s pracovní jednotkou na různé způsoby výdeje naturálií a obdělávání záhumenko-
vého hospodářství (jednotlivé skupiny podle profese dotazovaných celkem 100 %)

Skupiny podle		Naturálie							Záhumenky				
formy odměňování	profese dotazovaného	výdej	odprodej maloob. cen	odprodej nákupní cen	nemá zájem	nemá názor	odprodej výrobní náklady	celkem	individu.	společné	bez záhumenku	nemá názor	celkem
v PJ	traktorista	59,5	4,8	33,3	1,8	0,6	—	100	47,0	44,6	7,2	1,2	100
	kočí	60,9	1,6	32,8	1,6	3,1	—	100	70,3	28,1	—	1,6	100
	pracovník RV	61,8	2,0	33,7	1,0	1,5	—	100	54,6	39,3	4,1	2,0	100
	pracovník ŽV	62,8	1,8	32,1	0,5	2,3	0,5	100	53,9	42,9	2,3	0,9	100
	vedoucí pracovníci	49,2	8,5	42,4	—	—	—	100	32,2	61,0	6,8	—	100
	specialisté	48,5	3,6	42,4	5,5	—	—	100	36,4	51,5	9,0	3,1	100
	ostatní specialisté	43,8	6,2	50,0	—	—	—	100	18,8	68,7	12,5	—	100
	Celkem	59,5	3,3	34,5	1,1	1,5	0,1	100	50,7	43,4	4,5	1,4	100

Tabulka 5.

Přehled názorů družstevníků v JZD s peněžní odměnou na různé způsoby výdeje naturálií a obdělání záhumenkového hospodářství (jednotlivé skupiny podle profese dotazovaných celkem 100 %)

Skupiny podle		Naturálie							Záhumenky				
formy odměňování	profese dotazovaného	výdej	odprodej maloob. ceny	odprodej nakupní ceny	nemá zájem	nemá názor	odprodej výrobní náklady	celkem	individu.	společné	bez záhumenku	nemá názor	celkem
v PO	traktorista	18,7	2,2	65,9	1,1	1,1	11,0	100	33,0	64,8	2,2	—	100
	kočí	32,1	—	57,2	—	—	10,7	100	57,1	42,9	—	—	100
	pracovník RV	27,8	1,3	59,5	1,3	—	10,1	100	29,1	67,1	3,8	—	100
	pracovník ZV	21,1	6,7	60,0	—	2,2	10,0	100	32,2	67,8	—	—	100
	vedoucí pracovníci	14,8	3,7	63,0	3,7	—	14,8	100	11,1	81,5	7,4	—	100
	specialisté	33,2	4,8	57,2	4,8	—	—	100	23,8	66,7	9,5	—	100
	ostatní specialisté	5,9	—	88,2	5,9	—	—	100	11,8	82,3	5,9	—	100
Celkem		22,5	3,1	62,6	1,4	0,8	9,6	100	30,6	66,6	2,8	—	100

Přehled názorů družstevníků v družstvech s pracovní jednotkou, resp. s peněžní odměnou, na způsob výdeje naturálií (tab. 4 a 5) ukazuje podobný obraz jako předcházející tabulky.

Zatímco v první skupině družstev (tab. 4) převládá u dotazovaných názor, že je nejvhodnější dostat naturálie přímo k odměně v pracovních jednotkách (59,5 % všech odpovědí) a obdělávat záhumenkové pole individuálně (50,7 % všech odpovědí oproti 43,4 % vyslovujících se pro společné obdělávání), projevuje se v družstvech s peněžním odměňováním názor jiný. Zde se vyslovilo 65,7 %, tedy $\frac{2}{3}$ všech dotazovaných, pro odprodej naturálií, a pouze ještě 22,5 % pro bezplatné vydávání naturálních dávek. Rovněž poměr těch, kteří volili řešení společného obdělávání záhumenků před způsobem individuálního řešení, je značně rozdílný (66,6 % ku 30,6 % ve prospěch společného obdělávání). V profesionografickém spektru vynikne opět výrazně vyšší podíl tzv. „progresivních profesí“, specialistů, vedoucích pracovníků a traktoristů, kteří se vyjádřili pro odprodej naturálií a společné obdělávání záhumenků častěji než činí průměr.

Výsledek průzkumu průkazně ukazuje objektivní působení profesionálních pozic na chování družstevníků pokud jde o určité otázky hmotné zainteresovanosti.

Profesionografická hlediska, jak byla námi sledována, netvoří kontext k psychologickým studiím, o které by bylo do budoucna třeba průzkum doplnit. Chybí zde tudíž sledování vztahu k práci jako společ-

enská kategorie. V budoucnu bude ovšem třeba podniknout podobná šetření. Z takto chápaného zorného úhlu by šlo především o to zjistit, jak družstevník různých profesí vzhledem k sobě i celé společnosti hodnotí svou pracovní činnost, jaké místo zaujímá tato činnost v jeho zkušenosti a životě. Je zřejmé, že při tomto hodnocení je člověk vždy poplaten svému společenskému prostředí, v němž vyrůstá a žije. Jsme si vědomi toho, že náš průzkum byl věnován pouze jedné stránce motivace pracovní činnosti, a to té, která se týká hmotné zainteresovanosti pracovníků, zatímco nebyla věnována hlubší a soustavná pozornost druhé stránce, totiž zájmu pracovníků o vlastní průběh činnosti, o její předpoklady a výsledky. Šlo jen o dílčí účelový výzkum.

Do budoucna však není možno se omezit pouze na hmotné ekonomické podmínky a nevšímout si (v souvislosti s posuzováním z hlediska profese) také např. závažnosti morálního společenského hodnocení v rámci družstevního kolektivu. Kritéria, která určují hodnocení jednotlivce, vystupují s rozmanitou naléhavostí v závislosti na: celkové společenské vyspělosti kolektivu JZD, velikosti a skladbě vlastní pracovní skupiny družstevníka, náplni vykonávané činnosti (druh činnosti), formě spolupráce jednotlivých pracovníků, pracovním zařazení pracovníka, tradici technologie a pracovního procesu atd. Velmi významné je rovněž porovnání výsledků práce sledovaných pracovníků s činností ostatních pracovníků.

Nehledě k uvedeným možným formám sociometrických šetření je v našich tabulkách ovšem také z vyjádřených názorů družstevníků patrná vzájemná vázanost pracovníků:

- Práce individuální a přitom tradiční, pokud jde o technologii, kdy člověk je na pracovišti sám. Nepřispívá k tomu, aby se pracovník odpoutal od převzatých postojů — zachovává si tudíž tyto své postoje i nadále (příklad pracovníků u potahů).
- Práce ve skupině, kdy členové pracovní skupiny vykonávají tytéž nebo obdobné úkony a kdy pracovníci nejsou výsledky své pracovní činnosti vzájemně vázáni, nepřináší rovněž výrazný obrat v myšlení lidí, kteří si takto zachovávají značnou část svých tradičních postojů (příklad pracovníků manuálních v rostlinné výrobě).
- Práce ve skupině, kde činnost pracovníka podmiňuje činnost skupiny nebo některých členů skupiny — projevuje se v různých formách (např. práce traktoristů při sezónních pracích).
- Práce v komplexně mechanizované skupině, kde operační součinnost více kvalifikovaných pracovníků není pouze předpokládána, ale je bezpodmínečně vyžadována.

Vzhledem k tomu, že kolektiv (skupina) představuje vůči jednotlivci nositele společenské tradice a atmosféry pracoviště, dochází k sumárnímu vyjádření všech hodnotících kritérií, kterými se problémy posuzují.

Závěr:

Ekonomicko-sociologický průzkum hmotné zainteresovanosti, který byl proveden Výzkumným ústavem zemědělské ekonomiky v Brně u 1104 družstevníků ve 43 jednotných zemědělských družstvech, představuje aplikaci sociologie v ekonomickém výzkumu, jejíž přínos spočívá v komplexně chápané kooperaci těchto společenských věd.

Autor popisuje a zdůvodňuje metodiku celkového průzkumu, jakož i základní hypotézu práce, která předpokládá diferen-

cované zavádění progresivních soustav odměňování JZD s přihlédnutím

- k individuálním podmínkám družstva,
- k odlišným postojům jednotlivých sociálních skupin družstevníků.

Článek se zabývá pouze úsekem celkové práce, tj. odlišným postojem k nejhodnější formám odměňování jednotlivých sociálních skupin družstevníků, tříděných podle hledisek:

1. původní povolání
2. nynější profese dotazovaného.

Rozbor podle původního povolání ukázal podstatné souvislosti názorů na odměňování s původním povoláním a věkem družstevníků: Nejvíce tíhnou k formám naturálního odměňování (pracovní jednotka + naturálie, záhustenkové hospodářství) bývalí rolníci a ženy v domácnosti. Družstevníci s menší citovou vazbou k půdě (bývalí dělníci a mládež) se vyslovují pro peněžní formu odměňování. Zde postupně dozrívají společné poznávací znaky vesnického společenství, určující postoje lidí pracujících v zemědělství (individuální půdní vlastnictví a individuální obdělávání půdy). Působí ještě dále ve starších věkových skupinách přes změněnou strukturu společenských vztahů uvnitř zemědělského družstva.

Profesionografické hledisko ukazuje závislost postojů pracovníků na charakteru jimi vykonané práce:

- práce individuální a přitom tradiční technologie způsobuje „konzervaci“ převzatých postojů (příklad pracovníků u potahů),
- práce ve skupině, kdy pracovníci nejsou výsledky své pracovní činnosti vzájemně vázáni, zachovává rovněž tradiční postoje (příklad manuálních pracovníků v rostlinné výrobě),
- práce ve skupině projevuje se v různých formách a působí zásadně progresivně; v komplexně mechanizované skupině (kde operační součinnost více kvalifikovaných pracovníků má již průmyslový charakter) jsou patrné také postoje, rovnající se postojům průmyslových pracovníků.